

Archeologisch Programma van Eisen

- Archeologische Begeleiding conform protocol Opgraven
- Proefsleuvenonderzoek

Best Molenstraat, Gemeente Best

Versie 1.0 definitief 11 mei 2010

PROGRAMMA VAN EISEN

PvE 2010 – nr. 6

LOCATIE	Gemeente Best - Dijkstraten
PROJECT	Molenstraat

PLAATS BINNEN ARCHEOLOGISCH PROCES

- Archeologische Begeleiding conform KNA protocol 4004, versie 3.2
- Inventariserend veldonderzoek (IVO karterende en waarderende fase) dmv proefsleuven conform KNA protocol 4003, versie 3.2

OPSTELLER	Naam, adres, telefoon, e-mail	datum	paraaf
Auteur	Esther Wieringa Senior adviseur archeologie SRE Milieudienst Keizer Karel V Singel 8 Postbus 435; 5600 AK Eindhoven T. 040-2594779/06-15829049 E.Wieringa@milieudienst.sre.nl <u>Controle & onderzoeksvragen</u> Ria Berkvens Regionaal archeoloog & Register senior KNA Archeoloog SRE Milieudienst Keizer Karel V Singel 8 Postbus 435; 5600 AK Eindhoven T. 040-2594779/06-15829049 R.Berkvens@milieudienst.sre.nl		

OPDRACHTGEVER	Naam, adres, telefoon, e-mail	datum	paraaf
	Gemeente Best / Croonen Adviseurs Contactpersoon namens opdrachtgever: Dhr. J. de Vries Postbus 435 5243 SR Rosmalen T.: 073 5233900		

BEVOEGD GEZAG	Naam, adres, telefoon, e-mail	datum	paraaf
○ Gemeente	Gemeente Best Namens deze: Dhr. J. Krijger/W.van Herk Raadhuisplein 1 Postbus 50 5680 AB Best T.: 0499 360 911		

UITVOEREND BEDRIJF / INSTELLING	
Naam	Nog niet bekend

DATUM ONDERZOEK	
o Start	Eind 2010 start Archeologische begeleiding 2011 start Proefsleuvenonderzoek
o Duur	Nog niet bekend

BASISGEGEVENS	
Projectnaam	Molenstraat
Provincie	Noord-Brabant
Gemeente	Best
Plaats	Best
Toponiem	Molenstraat
Kaartblad	51B
X en Y coördinaten	
Kadaster-nr	diversen
Ligging	De planlocatie is gelegen in de bebouwde kom van het dorp Best, op ca. 250 m ten zuiden van het centrum, waar de Sint Odulfuskerk staat en het zuidelijk deel van de Molenstraat. Studie van historisch kaartmateriaal leert onder meer dat het plangebied aan het begin van de 19 ^e eeuw in zijn geheel als akker werd gebruikt. De locatie maakte deel uit van de "Kerk Akkers" Vanaf het einde van de jaren '20 van de vorige eeuw verrezen hier de eerste gebouwen. De huidige woningen aan de Molenstraat dateren in oorsprong van voor 1953.

ARCHIS-monument-nr	--
ARCHIS-waarnemings-nr	--
OM-nummer	In te vullen na art. 46 melding
Oppervlakte plan-en onderzoeksgebied	Plangebied 1.9 ha Onderzoeksgebied Archeologische begeleiding: 1.224 m2. Onderzoeksgebied proefsleuven: maximaal 3.722 m2 en minimaal 1.310 m2.
Huidig grondgebruik	Grasland, tuinen, bebouwing en infra.
Voorgenomen bodemingrepen	Herinrichting door realisatie nieuwbouw in de vorm van woningen en appartementen.

PERIODE(N)	COMPLEXTYPE(N)
○ Bronstijd - IJzertijd ○ Romeinse Tijd ○ Middeleeuwen vroeg-laag ○ Nieuwe Tijd	Verwacht worden met name resten van agrarische nederzettingen uit de periode Late Bronstijd tot en met de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

1. Doel en reden van het onderzoek

Doel	Doel van het Inventariserend Veldonderzoek (IVO) is het toetsen van de gespecificeerde archeologische verwachting voor het plangebied. Het IVO gebeurt door middel van karterende en waarderende proefsleuven, waarbij extra informatie wordt verkregen over de verwachte archeologische waarden, en door het nader inventariseren en waarden van eventuele archeologische vindplaatsen. Daarbij dient de aan- of afwezigheid van archeologische waarden vastgesteld te worden. Indien delen van een vindplaats worden aangetroffen dient de inhoudelijke en fysieke kwaliteit (aard, datering, karakter, omvang, gaafheid, conservering) van de vindplaats bepaald te worden. Gegevens moeten worden verzameld met betrekking tot: - de archeologische relevante kenmerken en kwaliteiten van landschap en bodem van het onderzoeksgebied - de fysieke kwaliteit van vindplaatsen - de inhoudelijke kwaliteit van vindplaatsen Het doel van de Archeologische begeleiding conform het protocol Opgraven is het documenteren van gegevens en het veilig stellen van materiaal van de verwachte vindplaats om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden.
Reden	Aanleiding tot het onderzoek is de voorgenomen herontwikkeling van het gebied waarbij de oude woningen vervangen zullen worden door nieuwbouw in de vorm van zes woningen en appartementen over een oppervlak van ca 1.9 ha. De kans

	bestaat dat bij deze voorgenomen herontwikkeling archeologische waarden aangetast of vernietigd zullen worden. Het beleid van de gemeente Best is erop gericht zorgvuldig om te gaan met het eigen bodemarchief. Op basis van het uitgevoerde Bureau- en Booronderzoek met advies (Becker en van de Graaf, 2009) en het beoordelingsadvies van SRE Milieudienst (d.d. 05-03-2009) heeft de gemeente Best als bevoegd gezag besloten tot aanvullend archeologisch onderzoek teneinde te komen tot een archeologische waardestelling van het plangebied.
Selectiebesluit	Een definitief selectiebesluit van de gemeente Best als bevoegde overheid volg na afronding van het karterend en waarderend proefsleuvenonderzoek en de archeologische begeleiding conform het protocol Opgraven.

2. Beschikbare documentatie			
Archeologisch bureauonderzoek en verkennend booronderzoek			
Uitvoerder		Becker en van de Graaf	
Uitvoeringsperiode		Maart 2009	
Uitvoeringsmethode		Bureauonderzoek en verkennend booronderzoek	
Publicatie		Archeologisch bureauonderzoek & Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase. Molenstraat, Best, Gemeente Best (= B & G rapport 877), auteur: N.C.F. Groot, Noordwijk, concept februari 2010	
Resultaten: landschappelijke en aardwetenschappelijke context			
Huidig grondgebruik; (sub) recente ingrepen en verstoringen		Het plangebied is in gebruik als woonwijk. Het onderzoeksgebied ligt in het Zuid-Nederlandse zandgebied in het centrum van de bebouwde kom van Best. aan de noordwest zijde van het dorp Best, direct ten oosten van de spoorlijn Eindhoven – 's-Hertogenbosch. Momenteel bestaat het gebied uit woningen, infra en groenvoorziening. Op basis van het uitgevoerde booronderzoek blijkt het plangebied grotendeels vrij te zijn van (sub)recente verstoringen. Alleen langs de rand in het uiterste westelijke deel van het plangebied is sprake van een verstoord bodemprofiel tot ca 2 m –mv. De grond is hier omgewoeld. Reden hiervan is niet bekend.	
NAP-hoogte maaiveld		23.70 – 25.64 NAP+	Grondwatertrap V
Fysiek-landschappelijke, geologische, geomorfologische en bodemkundige kenmerken		De geomorfologie van het plangebied wordt gekenmerkt door een kilometers brede west-oost georiënteerde zone met dekzandruggen al dan niet met oud-bouwlanddek. Het onderzoeksgebied ligt op de noordelijke flank van de Midden Brabantse dekzandrug, daar waar volgens de geologische kaart de Brabantleem minder dan 2 meter diep zit. De rug bestaat uit de volgende eenheden: voornamelijk dekzandruggen (3L5) en daarnaast lage landduinen met bijbehorende vlakten en laagten (4L8) en lage stuifduinen met bijbehorende vlakten en laagten (4L9). In het plangebied is een hoge zwarte enkeerdgrond aanwezig. In de boringen werd een zandige leemlaag aangetroffen bedekt met een pakket matig fijn, matig siltig zand. De leemlaag werd aangetroffen op 150 en 2 m –m en was meer dan 20 cm dik. In het oostelijk deel van het plangebied werd een tweede leemlaag aangetroffen die werd gescheiden van de onderliggende leemlaag door een laag zand. De tweede leemlaag was gemiddeld 20 tot 40 cm dik.	

Cultuur-landschappelijke en historisch-geografische kenmerken	Landschappelijk gezien kunnen we Best opdelen in drie gebieden: stuifzanden in het zuiden, dekzandruggen met akkers en gehuchten in het midden van oost naar west lopend, en tot slot in het noorden laaggelegen gronden met grasland en bos. Best kent daardoor ook een groot hoogteverschil. Het maaiveld binnen de gemeente varieert van ruim 20 m +NAP in het zuidoosten tot 10 m +NAP in het noorden bij de grens met Sint Oedenrode. Een groot gedeelte van Best bestond in het zuiden uit hooggelegen uitgestrekte heidevelden en in het noorden uit laaggelegen hooilanden en moeras. De gehuchten gaan terug op middeleeuwse hoeven, die de kleinschalige ontginningen ter hand hebben genomen. Op de hoogste delen van de heidevelden kwamen zandverstuivingen voor. Met name het gebied tussen Best en Acht en nabij de grens met Son stond hierom bekend. De akkerlanden en weilanden lagen in de nabijheid van de gehuchten Aarle, Naastenbest en Verrenbest. Op de akkers verbouwde men voornamelijk rogge, boekweit, haver en gerst. Langs de percelen werden houtwallen aangeplant. Het hout kon gebruikt worden om te stoken, om paaltjes van te maken, voor vlechtwerk van de lemen wanden, als boonstaak, schopsteel of andere doeleinden (geriefhout geheten). Op de erven van de huizen stonden fruitbomen en eikenbomen die gebruikt konden worden bij herstel van houtwerk in het huis. De gehuchten lagen dan ook in een bosrijke omgeving. Als regel werd een stukje bouwland bij de huizen als moestuin gebruikt voor de teelt van groenten. Vaak werd ook een stukje grond gebruikt voor de teelt van hop. In de laaggelegen akkers groeide de hop erg goed en hopteelt kwam hier dan ook veelvuldig voor. Naast de talrijke bomen moet het landschap in het noorden van Best hierdoor een bijzonder groen karakter hebben gehad ten opzichte van het droge en dorre zuiden van Best. De laaggelegen percelen waren leemhoudend. Hier en daar lagen veldovens waar de ter plaatse gestoken leem werd verwerkt tot stenen. Blijkbaar had men al in een vroeg stadium (16e eeuw) door dat deze natte gronden geschikt waren voor de teelt van bomen (wilgen en eiken) op dammen. Tussen 1790 en 1840 blijkt er in Best een intensieve bebossing te hebben plaatsgevonden, meer nog dan een ontginning tot weiland. De massieve bossen zullen voornamelijk uit dennen hebben bestaan ten behoeve van bouw materiaal, terwijl rond de weidepercelen populieren stonden voor de klompenindustrie. Best werd een groot populierencentrum. In het oosten van ons detailgebied werden gemeeynten tot populierenland (dennenbos of weiden met bomen) ontgonnen. Rond Tregelaar werden de bestaande beemden met bomen omgezet in bossen met restperceeltjes, maar werd niet bij-ontgonnen. Op veel plaatsen in het noorden van Best vallen heel wat ovale 'kampen' op, omdat ze door een brede rand met bomen omgeven zijn. Dit zijn de resultaten van het voorpootrecht van 1447, dat in 1696 tot plicht geworden was. Aan de hand van deze kampen valt de voortgang van de ontginning min of meer af te lezen.¹ Studie van historisch kaartmateriaal leert onder meer dat het plangebied aan het begin van de 19^e eeuw in zijn geheel als akker werd gebruikt. De locatie maakte deel uit van de "Kerk Akkers".
Regionale archeologische context en resultaten van het	Best heeft een rijk en gevarieerd bodemarchief. De oude akkers rond Best, de Steentijdvindplaatsen op de Molenheide en de prehistorische urnenvelden in het zuiden van Best op de Aarlesche Heide hebben tot nu toe al een aantal spectaculaire archeologische vondsten opgeleverd. De meeste vindplaatsen dateren uit de Steentijd, Brons- en IJzertijd en Middeleeuwen, waarvan de laatste periode de nodige aanwijzingen verschaffen voor politieke, religieuze en

¹ Leenders 2000.

vooronderzoek	economische activiteiten die uitstijgen boven het niveau van “gewone” agrarische gemeenschappen. Ondanks de omvangrijke erosie als gevolg van de woningbouw en egalisaties, is er nog veel in de bodem bewaard. De vondsten van vuurstenen werktuigen en aardewerk, die bij het archeologisch monument net buiten de gemeentegrens op de Aarlese Heide zijn gedaan, wijzen op bewoning van de eerste boeren in het zuiden van Best.² Het sterk verbrokkelde aardewerk wat hier is aangetroffen was versierd met rietindrukken, vinger- en nagelindrukken en spatels. Waarschijnlijk is een van de potten gebruikt als urn, aangezien een stukje verbrand achterhoofdsbeen werd gevonden bij de scherven. Het aardewerk wordt gedateerd in het laatste deel van de Nieuwe Steentijd.³ Ten oosten van dit archeologisch monument op de Aarlese Heide en ten zuiden van Batadorp werden in 1976 diverse stenen werktuigen gevonden.⁴ Ook in het huidige centrum van Best, op en rond de oude Kerkakkers (Naastenbest), vinden we vondsten die duiden op bewoning. Het gaat onder meer om een complete vuurstenen pijlpunt uit het Neolithicum⁵, een vuurstenen geslepen bijl met kapsporen⁶ en een vuurstenen pijlsplits.⁷ Opmerkelijk bij al deze vondsten is dat overblijfselen uit de Nieuwe Steentijd vrijwel uitsluitend werden aangetroffen op de zuidzijde van de Midden-Brabantse dekzandrug, met name aan de zuidzijde van het stuifzandgebied in de nabijheid van de Ekkersrijt. Best maakte in de Vroege en Volle Middeleeuwen deel uit van de heerlijkheid Oirschot. Zoals menig dorp vertrouwt ook Oirschot op een vrome legende om aan een hoge ouderdom te geraken. In dit geval gaat het om de heilige Odulfus die te Best omstreeks 800 geboren zou zijn. Het geboortehuis van Odulphus zou gestaan hebben op de plek van de huidige kerk in Best. Archeologische vondsten uit de Nieuwe tijd zijn van enkele plaatsen in Best bekend. De meeste betreffen losse scherven aardewerk of munten. Een vindplaats echter betreft de toevalsvondst van een waterput aan de Oirschotseweg. Bij de bouw van een huis werd hier een ronde donkerbruine-zwarte lemige opvulling in het gele zand aangetroffen. Stenen ontbraken. Voor de bouw van het huis stond er een boerderij die mogelijk dateerde uit de 17e eeuw. Deze boerderij was gebouwd over de locatie van de waterput. Bij de bouw van de garage werden ook nog twee parallellopende donkere banen vastgesteld, mogelijk resten van greppels.⁸ Bron: Onderzoeksagenda Best, SRE 2009 Ten zuidwesten van de bebouwde kom van Best vinden momenteel grootschalige opgravingen plaats in de plangebieden Aarle en Dijkstraten. Tijdens dit onderzoek zijn verschillende nederzettingen daterend uit IJzertijd, inheems Romeinse tijd de middeleeuwen en Nieuwe Tijd aangetroffen. Grafvelden zijn tijdens dit onderzoek (nog) niet aangetroffen. Direct ten westen van het plangebied Molenstraat ligt de vindplaats Spoorstraat. De vindplaats werd door middel van een proefsleuvenonderzoek onderzocht (Becker en van de Graaf, 2009). Dit proefsleuvenonderzoek heeft 59 sporen opgeleverd waarin delen van structuren zijn herkend. Sommige sporen zijn als afvalkuilen gedetermineerd. Mogelijk gaat het om twee huisplattengronden en een kleinere structuur. Huistypen konden niet nader gedefinieerd worden. Op basis van de vondsten uit sporen werden deze structuren gedateerd in de Late Bronstijd – Vroege IJzertijd. Wat opviel, was de
----------------------	--

² Beschermde monument 251/51B-001.

³ Arts, N., 1975: Aardewerk met rietindrukken en andere versieringen uit Best, in: *Brabants Heem* 1975, p. 147-149.

⁴ Beex, G., 1976: Verslag van de provinciaal archeoloog, in: *Jaarverslag van de ROB* 1976, p. 105.

⁵ Archis 14340.

⁶ Archis 29829.

⁷ Archis 14339.

⁸ Archis 407386.

	bijzonder goede conservering van de vindplaats in de zin van zichtbaarheid en gaafheid. De vindplaats is door de gemeente Best geselecteerd voor behoud in situ.
Aard en ouderdom van de vindplaats	Niet bekend. Mogelijk Late Prehistorie op grond van de nabijheid van de vindplaats Spoorstraat (zie boven) en Middeleeuwen en Nieuwe Tijd op grond van de nabijheid van de middeleeuwse kern van Best.
Vondstdichtheid	Niet bekend. Op basis van ervaring op de Zuid-nederlandse zandgronden mag een lage vondstdichtheid worden aangenomen.
Gaafheid en conservering	Niet bekend. Mocht een vindplaats aangetroffen worden dan mag een zelfde gaafheid en conservering verwacht worden als bij de vindplaats Spoorstraat. Hier bleken met name de sporen uitstekend bewaard te zijn.
Begrenzing en oppervlakte van de vindplaats	Niet bekend.
Artefacten: anorganisch	Indien een vindplaats wordt aangetroffen zal naar verwachting het merendeel van de mobiele vondsten bestaan uit anorganisch materiaal, met name aardewerk. Verder kunnen er voorwerpen van vuursteen, natuursteen en metaal worden aangetroffen.
Artefacten: organisch	De verwachting met betrekking tot het aantreffen van organische artefacten van hout, bot of leer is laag. De zandige bodem en de relatief lage grondwaterstand zorgen voor relatief ongunstige conserveringsomstandigheden voor organische artefacten in het plangebied. Derhalve zijn deze alleen in diepe grondsporen die tot in het grondwater reiken, zoals waterputten, beekdalen en depressies, of in verbrande toestand te verwachten.
Paleo-ecologische resten	De verwachting is dat paleo-ecologische resten als zaden, hout, bot en pollen alleen in verkoolde toestand bewaard zijn gebleven. Verder zal botmateriaal, hout, pollen en zaden naar verwachting alleen in diepe waterverzadigde sporen bewaard gebleven zijn.
Complexiteit	De complexiteit van het proefsleuvenonderzoek en archeologische begeleiding is matig complex. Er hoeven geen (nieuwe) technische hulpmiddelen ingezet te worden, de vondstdichtheid is laag, de variatie in materiaal is standaard en in principe hoeft er maar één sporenvak aangelegd te worden; de technische complexiteit van het onderzoek is hiermee standaard.

3. Vraagstelling onderzoek

Relatie met de NOAa en regionaal onderzoek	Door het vele onderzoek in Zuidoost-Brabant, vormt het gebied wetenschappelijk een zogenaamde archeologische microregio. Een dergelijke micro-regio is de plaats bij uitstek waar, naast een algemeen beeld van de bewoningsgeschiedenis, door de veelheid aan gegevens inzicht kan worden verkregen in de lange-termijn ontwikkeling van het cultuurlandschap (culturele biografie), demografische ontwikkelingen en dergelijke. Deze microregionale benadering heeft vorm gekregen in het Zuid-Nederland project van de archeologische centra van de UvA, de VU en de Universiteit Leiden. De resultaten van onderhavig onderzoek kunnen hieraan een bijdrage leveren. Het onderzoek past binnen de vraagstellingen zoals die verwoord zijn in de hoofdstukken 17, 18 en 22 van de NOAa. Uit diverse perioden van de prehistorie zijn nederzettingssporen in deze regio schaars. Zie NOAa hoofdstuk 17. Voor het onderzoek van de Romeinse tijd is van belang dat over de landelijke bewoning uit deze periode nog weinig bekend. Zie NOAa hoofdstuk 18. Voor het onderzoek van de Middeleeuwen en Nieuwe tijd is de relatie van belang, die met de bevindingen van het 'Kempenproject' gelegd kunnen worden. In hoeverre is hier voor de nederzettingdynamiek het 'Kempenmodel' van toepassing. In dit hoofdstuk wordt o.a. gewezen op het belang van het
--	--

	onderzoek van erven, hun onderlinge relatie en de 'lege' plekken binnen de nederzetting, op het belang van het onderzoek van het landgebruik, de infrastructuur, waterputten en van 'spoorloze' huizen. Algemeen onderzoeksthema is ook de overgang van de Volle naar de Late Middeleeuwen (LMEA naar LMEB in Archistemen). Zie NOaA hoofdstuk 22.
Onderzoeks- vragen Proefsleuven- onderzoek en archeologische begeleiding	De mogelijk aanwezige vindplaatsen worden aan de hand van de hieronder gestelde vragen gewaardeerd conform de KNA 3.2, bijlage IV Waarderen van vindplaatsen. Algemeen: 1. Zijn er archeologische resten (sporen, structuren, vondsten) in de bodem aanwezig, of zijn er aanwijzingen dat deze hier verwacht mogen worden? 2. Indien het onderzoek <u>geen</u> archeologische resten of beperkte archeologische fenomenen (bijvoorbeeld alleen losse vondsten) oplevert, welke verklaring is hiervoor dan te geven? Is er (bijvoorbeeld) sprake van: aantoonbare afwezigheid van bewoning en / of actief landgebruik, verstoring van antropogene aard, beperking van de archeologische waarnemingsmogelijkheden door bodemprocessen, beperking van de archeologische waarnemingsmogelijkheden door werk- of weersomstandigheden? Gaafheid en conservering van de vindplaatsen 1. In welke lagen, zones of gebieden bevinden zich gawe en goed geconserveerde archeologische resten of waar zijn ze te verwachten? 2. Wat is de mate van conservering en gaafheid van de archeologische resten? Perioden en sites 1. Indien er archeologische resten aanwezig zijn, kunnen er binnen de vindplaats aparte sites onderscheiden worden, en zo ja, op welke gronden?⁹ 2. Wat is de begrenzing en de ruimtelijke spreiding, zowel in horizontale als verticale zin, van de sites en wat is de onderlinge samenhang? 3. Wat is per archeologische site in het onderzoeksgebied: a. de ligging (inclusief diepteligging) en begrenzing b. de geologische en/of bodemkundige eenheid c. de omvang (inclusief verticale dimensies) d. aard /complextype / functie e. de samenstelling van de archeologische resten (grondsporen en mobilia) f. de vondst- en spoordichtheid g. de stratigrafie h. de ouderdom, periodisering, typechronologische classificatie 4. Zijn er aanwijzingen voor landgebruik (off-site-patronen) in de zin van wegen, percelering, akkers, grondstofwinning, vennen, etc? 5. Zijn er aanwijzingen voor agrarische en/of ambachtelijke activiteiten? Zo ja, waaruit blijkt dat en welke kenmerken zijn hieraan naar analogie van vraag 3 aan te geven? 6. Kunnen meerdere bewoningsfasen onderscheiden worden? Zo ja in welke mate zijn deze aaneensluitend? 7. Is er een directe (of indirecte) relatie te leggen met de vindplaats

⁹ Met vindplaats wordt in algemene zin bedoeld een locatie waar sporen of vondsten aangetroffen zijn. Onder site wordt hier verstaan een clustering van structuren, sporen en vondsten die in tijd, ruimte en complextype bij elkaar horen. Sites kunnen zich op meerdere niveaus manifesteren (bijvoorbeeld nederzetting, erf, individueel gebouw). Op het laatste niveau kan beter van structuren of fenomenen gesproken worden.

	"Spoorstraat"? Zo ja, welke? Zo nee, waarom niet? Landschap en bodem 1. Wat is de fysieklandschappelijke ligging van de sites (geologie, bodemkunde, geomorfologie, afstand tot water, reliëf)? 2. Wat is de paleo-ecologische context van het onderzoeksgebied? Liggen in de omgeving locaties die voor pollenanalyse bemonsterd kunnen worden? 3. Kan aan de hand van archeologisch vondstmateriaal uit het esdek een uitspraak worden gedaan over de ouderdom en/of de vorming van dit esdek? 3. Welke postdepositionele processen hebben zich afgespeeld en wat is het effect daarvan? 4. Wat is de invloed van het gevormde esdek op de archeologische niveaus? Dekt het esdek alle sporen af of zijn er ook sporen gegraven vanuit of door het esdek?
--	--

4. Veldwerk

Strategie algemeen

	<u>Strategie en planning</u> Het plangebied wordt globaal in twee fasen ontwikkeld. Eerst worden de woningen nrs 38, 40 en 34 en 36 gesloopt om plaats te maken voor de woon-zorg complex (zie bijlage 1). Het slopen hiervan staat einde 2010 gepland. Het aanleggen van de bouwput en het slopen/verwijderen van de funderingen dient archeologisch begeleid te worden. Het archeologisch begeleiden wordt vastgelegd in het bestek van de aannemer. In 2011 wordt gestart met het ontwikkelen van de overige delen van het plangebied. Na sloop van de bestaande woningen wordt hier het proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Dit PvE behelst zowel het archeologisch begeleiden (volgens planning start einde 2010) als het uitvoeren van het proefsleuvenonderzoek (volgens planning start 2011). <u>Strategie proefsleuvenonderzoek:</u> De exacte locatie van de proefsleuven wordt door de Senior KNA archeoloog in het veld bepaald op basis van de terreinomstandigheden. Hierbij wordt echter niet afgeweken van de in dit PvE voorgeschreven strategie. Het uitgangspunt van het proefsleuvenonderzoek is een vindplaatsgerichte benadering. Door middel van proefsleuven moet inzicht worden verkregen in onder andere de aan- of afwezigheid en gaafheid van grondsporen en vondstconcentraties en de aan- of afwezigheid en conservering van paleo-ecologische resten. Hierbij worden over het 1,9 ha grote plangebied in raaien intervalsgewijs proefsleuven aangelegd eerst karterend (8%) om eventuele vindplaatsen op te sporen gevolgd door waarderend onderzoek (7,3 %) indien sprake is van een of meerdere vindplaatsen. Deze proefsleufstroken verspringen ten opzichte van elkaar volgens bijgevoegd puttenplan (bijlage 1). De sleuven hebben elk een lengte van 20 m en een breedte van 4 m. Het proefsleuvenonderzoek is geënt op de KNA leidraad proefsleuvenonderzoek. Met deze methode wordt beoogd de mogelijk aanwezige nederzettingssporen zo goed mogelijk te karteren, te waarden en te begrenzen. Het dekkingspercentage van het onderzoeksgebied ligt bij zowel het uitvoeren van het karterend als bij het waarderend onderzoek op minimaal 8% (1310 m2) en maximaal 15% (3808
--	---

	m2). <i>Indien nodig kan binnen de gegeven m2 van de waarderende fase maximaal 320 m2 naar eigen inzicht van de uitvoerder worden aangelegd ten behoeve van het waarden van aanwezige vindplaats(en).</i> <u>Strategie archeologische begeleiding</u> De archeologische begeleiding vindt plaats na de sloop van de bestaande woningen inclusief de vloer, maar exclusief de fundering. Dit wordt opgenomen in het bestek van de sloopaannemer. De fundamente van het afgebroken pand blijven in de bodem zitten tot de start van de archeologische begeleiding. Het archeologische onderzoek zal gecombineerd worden met de aanleg van de bouwput die een oppervlakte heeft van maximaal 1224 m². Het te onderzoeken oppervlak is aangegeven in bijlage 1 en wordt bij voorkeur in een werkput open gelegd. Omdat het archeologische onderzoek gecombineerd wordt met het civiele graafwerk is het noodzakelijk dat de archeologische bepalingen uit dit PvE in de voor het uit te voeren grondwerk benodigde bestek c.q. werkopdracht van de aannemer wordt opgenomen. Voor het veldwerk geldt de KNA 3.2; de archeologische begeleiding dient specifiek het protocol Opgraven te volgen. Het onderzoek dient hier een definitief karakter te hebben. Dat betekent dat voor het documenteren van eventuele sporen en vondsten waar mogelijk gebeurt conform dit protocol.
Methoden en technieken	1. De bouwvoor en plaggendeak wordt apart verwijderd, gescheiden gehouden van de overige grond en als laatste teruggestort. De grond wordt tot slot verdicht met de kraan; 2. De aanleg van de werkputten en van het vlak dient door een senior-KNA-archeoloog begeleid te worden. De aanleg van het vlak geschiedt laagsgewijs tot ca 20-25 cm boven het beoogde opgravingsvlak. De bouwvoor wordt gescheiden gehouden van de overige grond en als laatste teruggestort. Het 'tussenvlak' wordt belopen met een metaaldetector en afgezocht op aanlegvondsten. Hierbij dient speciaal aandacht te worden geschonken aan vuursteenartefacten van soms klein formaat. Vervolgens wordt het vlak verdiept tot op het niveau waarop sporen duidelijk leesbaar zijn. De diepte van de werkput en het aantal aan te leggen vlakken is afhankelijk van de aangetroffen stratigrafie. Tijdens het afgraven van zowel de bovengrond als ook de bodemhorizonten zal wel aandacht moeten worden besteed aan het eerder zichtbaar worden van sporen en vondsten. Al dergelijke vondsten en sporen dienen dan te worden gedocumenteerd voordat verder wordt gegraven naar een mogelijk dieper sporenvak. 3. Metaalvondsten en vuursteenvondsten worden vanaf het tussenvlak (laatste 20 à 30 cm boven het spoorniveau) tijdens het laagsgewijs verdiepen individueel ingemeten (X, Y, Z-waarden) en verzameld. Vanaf het maaiveld tot aan het tussenvlak kunnen deze vondstcategorieën per sleuf worden verzameld. Stortvondsten worden per put verzameld en geregistreerd. Vlakvondsten (geen metaal) worden verzameld in vakken van 5 bij 4 meter; 4. Het archeologisch leesbare vlak wordt waar nodig geschaafd, gefotografeerd, ingekrast, beschreven en getekend op schaal 1:50. NAP-waarden worden gemeten binnen de werkput met intervallen van 5 meter, alsook van het maaiveld langs de lange zijden van de werkput. Alle vlakken en sporen in de opgravingsputten worden volledig gewaterpast, ook bij de zogenaamde lege putten; 5. Er wordt altijd een vlaktekening gemaakt, ook wanneer geen

	grondsporen of structuurresten zichtbaar zijn. Alle sporen, verstoringen en bodemverkleuringen, waaronder ook depressies en dagzomende lagen, worden ingetekend en beschreven op de vlaktekeningen. Het puttenplan geeft een overzicht van alle werkputten en het gehanteerde meetsysteem; 6. Spoorvondsten worden per spoor per laag verzameld (selectief i.h.k.v. van een waardering); 7. Om tot een goede waardering van de vindplaats te komen, dienen tijdens het waarderende proefsleuvenonderzoek sporen te worden gecoupeerd en afgewerkt om de kwaliteit en conservering van de sporen te kunnen inschatten. Alle sporen worden gecoupeerd, tenzij er sprake is van een duidelijke structuur of overvloed aan sporen (> 1 spoor dan 2 m^2). Greppels worden in een sleuf altijd gecoupeerd, getekend en beschreven. Een uitzondering vormen recente of subrecente sporen. Waar mogelijk en relevant voor de onderzoeksvragen worden monsters genomen voor ^{14}C of dendrochronologische dateringen en voor botanisch onderzoek. Sporen uit de Steentijd dienen te worden gezeefd over een maaswijdte van $3 \times 3 \text{ mm}$. Bij de opgraving worden alle niet-natuurlijke sporen gecoupeerd, getekend en beschreven. Alleen recente of subrecente sporen (20e-eeuws) worden niet getekend (diepteaanpak op vlaktekening). Structuren moeten (waar mogelijk) volledig vrijgelegd worden in één en dezelfde werkput. Alle sporen van één structuur dienen in dezelfde richting gecoupeerd te worden, met uitzondering van de sporen op de hoeken. Indien een structuur enkele donkere paalkuilen heeft, dan moeten alle paalkuilen van die structuur worden bemonsterd (i.v.m. het achterhalen van activiteiten in het huis). 8. In het geval menselijke inhumatiegraven en/of crematiegraven worden aangetroffen, dan wordt de directievoerder of de bevoegde overheid de gemeente Best, hiervan direct op de hoogte gebracht. 9. Cultuurlagen worden steekproefsgewijs doorzocht op vondstmateriaal. 10. Alle aangetroffen (an)organische materiaalgroepen dienen volgens de KNA leidraad Eerste Hulp bij Kwetsbaar Vondstmateriaal te worden geborgen en gedocumenteerd. 11. De verschillende vondstcategorieën worden apart verpakt zodat de conditie van het materiaal zo optimaal mogelijk blijft en op een vondstenlijst geregistreerd. Registratie en inventarisatie van het vondstmateriaal gebeurt direct na afronding van het veldwerk. Verwerking en karakterisering van de diverse monsters wordt door specialisten uitgevoerd. Bij bijzonder kwetsbare vondsten wordt direct een specialist geconsulteerd. 12. Er worden foto's gemaakt van de algemene situatie (overzichten), representatieve vlakken, profielen, grondsporen (vlak en coupe) en er worden regelmatig sfeerbeelden vastgelegd. Ook moeten alle structuren in hun totaliteit gefotografeerd worden. Evenals van belangwekkende en/of kwetsbare vondsten op de plaats van aantreffen. Ten aanzien van de kwaliteit van het beeldmateriaal geldt dat bij gebruik van digitale apparatuur deze kwaliteit zodanig moet zijn, dat afbeeldingen ook op A4 formaat publicabel zijn. In alle gevallen waarin dit PvE niet voorziet vindt overleg plaats met de directievoerder.
Te gebruiken KNA leidraden	KNA Leidraad Proefsleuvenonderzoek KNA Leidraad Veldhandleiding Archeologie KNA Leidraad Eerste Hulp bij Kwetsbaar Vondstmateriaal

5. Uitwerking en conservering

Analyse fysische-geografie	De analyse van de fysisch-geografische informatie gebeurt zoveel mogelijk in het veld. De verzamelde gegevens dienen zodanig te worden uitgewerkt dat de landschappelijke context en de bodemopbouw van de vindplaats redelijk kunnen worden bepaald.
Structuren en grondsporen	De veldtekeningen en profieltekeningen dienen in autocad of Mapinfo te worden gedigitaliseerd. Vervolgens zullen alle relevante vondsten, sporen en structuren worden geanalyseerd, gedocumenteerd en vastgelegd in een gegevensbestand (databestand + rapport). Structuren worden apart beschreven in een structurenlijst en afgebeeld, evenals sporen met een bepaalde maar onduidelijke samenhang. Alle sporen en structuren worden afgebeeld op een allesporenkaart voorzien van het landelijke coördinatengrid. Daarnaast wordt per periode een overzichtskaart gemaakt van alle sporen en structuren. Indien mogelijk worden de opgegraven sporen zoveel mogelijk toegeschreven aan structuren en/of bepaalde spoorcategorieën.
Vondstmateriaal en paleo-ecologische resten	Al het aangetroffen vondstmateriaal wordt gewassen (mits toegestaan in verband met de conservering). Vondsten uit de bouwvoor en losse vondsten van de stort of het vlak worden slechts oppervlakkig bekeken en slechts bij bijzondere vondsten nader beschreven en geanalyseerd. Een archeoloog (minimaal KNA Archeoloog) zal het vondstmateriaal analyseren en determineren middels een quickscan. Indien noodzakelijk voor de beantwoording van de onderzoeksvragen dienen de betreffende vondsten te worden voorgelegd aan een materiaalspecialist. De Senior KNA Archeoloog beoordeelt of er extra maatregelen voor de berging of conservering getroffen moeten worden.
Beeldrapportage (objecttekeningen, foto's, kaarten, e.d.)	De algemene technische uitwerking omvat het maken van gedigitaliseerde veldtekeningen, het bewerken van digitale afbeeldingen en het digitale gegevensbeheer. Vlaktekeningen worden gevectoriseerd, evenals profieltekeningen, als zij bestaan uit geheel getekende werkputprofielen of uit kolomopnamen geconstrueerde profielen.
Conservering geselecteerd materiaal	Eventuele vondsten (anorganische en organische artefacten), die zijn verzameld, worden aanvullend op KNA-richtlijnen verpakt, gecodeerd en voorzien van bijbehorende documentatie en veldgegevens conform de eisen van het Provinciaal Depot Bodemvondsten Noord-Brabant. Het gesorteerde en geanalyseerde materiaal wordt zo geconserveerd dat het zo stabiel mogelijk kan worden opgeslagen in het provinciaal depot. Uit het gesorteerde en gewaardeerde materiaal worden de te conserveren voorwerpen door specialisten geselecteerd. Conservering van de geselecteerde stukken door specialisten gebeurt pas na overleg met de opdrachtgever / directievoerder en het bevoegd gezag.
Waardstelling en (selectie)advies	Aan de hand van de gegevens uit het vervolg van het inventariserende veldonderzoek dient een waardstelling van de vindplaats te worden opgesteld conform de richtlijnen van de KNA 3.2 (bijlage IV). Zie verder onder kopje Selectiebesluit.

6. Rapportage en deponering

Te leveren product	De te leveren producten omvatten een standaardrapportage over het onderzoek, het vondstmateriaal en alle relevante documentatie die gedurende het gehele traject van het onderzoek is verzameld. Het onderzoek leidt tot de volgende KNA conforme producten: • Een standaardrapportage over het inventariserend veldonderzoek en archeologische begeleiding in het plangebied Molenstraat. • De onderzoeksdocumentatie van het onderzoek, zowel analoog als digitaal (overgedragen aan het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Noord-Brabant) • De vondsten van het onderzoek (overgedragen aan het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Noord-Brabant)
Inhoud eindrapport	Het onderzoeksrapport dient tenminste te voldoen aan de KNA, versie 3. en opgesteld te zijn volgens de Publicatiewijzer voor de archeologie (Diepeveen-Jansen en Kaarsemaker, 2004). In het standaardrapport moeten de geanalyseerde resultaten verwerkt worden in antwoord op de hier gestelde onderzoeksvragen en geïntegreerd in de bestaande kennis van het gebied. Het onderzoeksrapport moet in een heldere taal en voor een breed publiek worden geschreven. Daarnaast dient het standaardrapport het volgende te bevatten: • Administratieve gegevens • Inleiding • Doel en vraagstellingen van het onderzoek (PvE) • Werkwijze en (verantwoording) methode en technieken inclusief ondersteunende afbeeldingen • Beschrijving en interpretatie van de aangetroffen stratigrafie, contexten en vondsten, inclusief bijbehorend beeldmateriaal, zoals profieltekeningen en profielfoto's, coupetekeningen en coupefoto's, objectfoto's en objecttekeningen, overzichtstekeningen en overzichts- en actiefoto's, kaarten en interpretatietekeningen • Detailafbeeldingen van alle structuren, afbeeldingen van dwarsdoorsneden van bijzondere en/of relevante sporen, afbeeldingen van de profielen en afbeeldingen van relevante en/of bijzondere voorwerpen. Tevens dienen alle specialistenrapporten als bijlage of op CD-rom bij het standaardrapport geleverd te worden. • Synthese en conclusie m.b.t. de aangetroffen en bekende archeologische en historische relicten inclusief ondersteunende afbeeldingen. De synthese bevat de analyse en presentatie van het verrichte onderzoek in een geïntegreerd verband (het integreren van de deelrapporten). • Regionale synthese inclusief ondersteunende afbeeldingen • Samenvatting • Bijlagen: - overzichtskaart - met landelijke coördinaten - met locatie van het plangebied, met daarop een herkenbare weergave van sporen, vondsten, bodemopbouw en reliëf in kaartvorm. - een alle-porenkaart met inzicht in de landschappelijke ligging - vlaktekeningen - met landelijke coördinaten - waarop de grondsporen (uitgesplitst naar periode) herkenbaar staan afgebeeld inclusief hun nummer;

	- coupetekeningen - objecttekeningen - veldfoto's - objectfoto's - vondstenlijst waarin per archeologisch artefact (AF) staat aangegeven 1) het spoor waarin het AF is aangetroffen, 2) de conserveringstoestand van het AF (verbrand, vorstschade, geërodeerd, etc.), 3) de determinatie, 4) de datering van het AF en 5) een beschrijving van het AF (lengte x breedte x hoogte, baksel/materiaal, versiering, bewerkingsporen, etc.) - sporenlijst waarin staat aangegeven 1) het soort spoor, 2) de (conserverings-)toestand van het spoor, 3) de datering van spoor en 4) en welke vondstnummers er in aanwezig zijn. Nota Bene: in de rapportage dient rekening te worden gehouden met de volgens de NOaA vereiste terminologie voor de Middeleeuwen. In tabellen kunnen de Archis-aanduidingen LMEA en LMEB gebruikt worden. In teksten dient gesproken te worden van Volle en Late Middeleeuwen (respectievelijk 1050-1250; 1250 – 1500).
Verschijsning en oplaag eindrapport	Direct na afloop van het veldwerk wordt begonnen met de uitwerking. Binnen zes weken na beëindiging van het veldwerk zullen de opdrachtgever en het bevoegd gezag een kort evaluatierapport ontvangen met daarin de eerste resultaten en een voorlopig advies met betrekking tot de omgang met de aangetroffen archeologische waarden. Het evaluatierapport is behalve documentatie en verantwoording van het veldwerk, de basis voor de actualisering van het programma van eisen voor het uitwerken. De resultaten van de uitwerking en analyse van de onderzoeksgegevens worden vervolgens verwerkt in een eindrapport. De conceptversie van het eindrapport voor de opdrachtgever en het bevoegd gezag volgt binnen acht maanden na het evaluatierapport, tenzij in overleg wordt overeen gekomen om deze termijn aan te passen, en wordt in drievoud geleverd. De opdrachtgever, namens deze de directievoerder- wordt in de gelegenheid gesteld hierop binnen 4 weken commentaar te leveren. Na het verwerken van opmerkingen zal het eindrapport verschijnen in een oplage van minimaal 10 stuks. Hiervan zijn tenminste 2 rapporten bestemd voor de opdrachtgever, één voor het bevoegd gezag, één voor het Provinciaal Depot Bodemvondsten, één voor de provincie Noord-Brabant, een voor de RCE, één voor de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en de bibliotheken van universiteiten met een opleiding archeologie, een voor de lokale heemkundekring en één voor de Archeologische Vereniging Kempen- en Peelland. Alle rapportages dienen ook digitaal aangeleverd te worden aan het e-depot en de opdrachtgever, inclusief tekeningen, foto's, databestanden en kaarten, gelijktijdig met de eindrapportage.
Deponering	Na goedkeuring van het rapport door het bevoegd gezag en de opdrachtgever / directievoerder zullen vondsten en documentatie (ook digitaal) door de uitvoerder worden overgedragen aan het Provinciaal Depot Bodemvondsten Noord-Brabant in 's-Hertogenbosch. Voor het deponeren van de vondsten en onderzoeksdocumentatie gelden aanvullend op de KNA 3.2, de

7. Randvoorwaarden

Organisatie	<i>Opdrachtgever/bevoegde gezag</i> De gemeente Best is opdrachtgever/bevoegd gezag voor de archeologische begeleiding en het proefsleuvenonderzoek Best - Molenstraat. <i>Archeologisch uitvoerder</i> • De senior projectleider (minimaal Senior KNA archeoloog) van het uitvoerende bedrijf houdt toezicht op de werkzaamheden en is hierbij eindverantwoordelijk en aanspreekpunt voor de opdrachtgever. Deze is eindverantwoordelijk voor de kwaliteit van het onderzoek; • Het veldteam bestaat minimaal uit drie vast personen: een veldarcheoloog (KNA Archeoloog/leidinggevende, een veldarcheoloog/veldtechnicus (KNA archeoloog of KNA Senior Veldtechnicus) en een veldmedewerker. De Senior KNA Archeoloog is minimaal 1 dag per week aanwezig en op momenten waarop dit noodzakelijk is conform de KNA 3.2 en aanvullende eisen conform dit PvE. • De projectleider (de Senior KNA Archeoloog) heeft ruime opgravingservaring op de Pleistocene zandgronden van Zuid-Nederland en aantoonbare ervaring met het onderzoeken en documenteren van nederzettingen. Zij/hij heeft aantoonbare ervaring met projectbeheersing, opgraven en schrijven en redigeren en is in staat tijdens het onderzoek strategische keuzes te maken conform de vraagstelling en de te hanteren onderzoeksmethode zoals die zijn vastgelegd in dit PvE. Een van de medewerkers heeft ruime ervaring met onderzoek m.b.v. een metaaldetector. • De graafwerkzaamheden worden uitgevoerd door een kraanmachinist met aantoonbare ervaring op de zandgronden. • Voor de interpretatie van de bodemprofielen wordt een fysisch geograaf met een specialisatie in zandgronden of een archeoloog met relevante fysisch-geografische ervaring ingezet.
Uitvoeringscondities veldwerk	• In het onderzoeksterrein is gelegenheid tot het plaatsen van een schaftwagen/directiekeet, een container voor opslag van materiaal en een chemisch toilet. De opdrachtgever zorgt er voor dat de betredingstoestemming is geregeld. De opdrachtgever verzorgt de contacten met andere belanghebbenden, zoals eigenaar, pachter en gebruiker; • Binnen twee weken na de opdrachtverlening stelt de opdrachtnemer een draaiboek (specificatie KNA-VS01) op dat ter goedkeuring aan de opdrachtgever wordt geleverd; • De gangbare veiligheidseisen bij een project van deze aard worden in acht genomen. De medewerkers in de buurt van werkende machines dragen ten minste een helm en veiligheidsvest en alle medewerkers dragen veiligheidsschoenen; • De opdrachtnemer zorgt ervoor dat de volgende documenten tijdens het veldwerk op de werklocatie aanwezig zijn: (1) het draaiboek, (2) het ondertekende Programma van Eisen, (3) de KLIC gegevens en (4) het formulier ex art. 46. Op verzoek worden de documenten getoond aan de Erfgoedinspectie of een andere bevoegde instantie; • De opdrachtnemer verzorgt het meetsysteem en de inrichting van het terrein volgens de in de vergunningen gestelde voorwaarden. De

	opdrachtgever draagt zorg voor de aanlevering van locatiegegevens van vaste meetpunten met RD-coördinaten en NAP-hoogten. De archeologisch uitvoerder doet de KLIC-melding, mits de gegevens niet voorhanden zijn bij de opdrachtgever; • Vrijwilligers worden voor eigen risico en kosten in de gelegenheid gesteld deel te nemen aan het onderzoek.
Termijn overdracht van vondsten, monsters en documentatie	Gelijktijdig met het leveren van het definitieve rapport, inclusief digitale samenvatting, wordt de Archis-melding verricht. Vondsten en monsters zullen conform KNA 3.1 en volgens de eisen van de provincie Noord-Brabant worden overgedragen. Uiterlijk 2 maanden na het versturen van het definitieve rapport worden vondsten en bijbehorende documentatie overgedragen aan het provinciaal depot. Uiterlijk 4 weken na het versturen van het definitieve rapport zal een digitale versie van de documentatie verstuurd worden naar de Provincie Noord-Brabant.

8. Wijzigingen na evaluatie

Wijzigingen tijdens het veldwerk of uitwerking en conservering	Als bij de ontsluiting van het terrein, tijdens het veldwerk of bij de uitwerking van de veldgegevens blijkt dat het opgestelde PvE naar het zich laat aanzien onvoldoende aansluit op de aanwezige archeologische situatie, dan dient in samenspraak met de opdrachtgever en de directievoerder het PvE te worden geëvalueerd en een wijziging te worden voorgesteld. Wijzigingen aan het puttenplan of de in dit PvE geformuleerde onderzoeksstrategie worden door de projectleider / seniorarcheoloog besproken en vastgesteld met de opdrachtgever/bevoegd gezag. Ook alle afwijkingen van de standaardmethode worden besproken. Het bevoegd gezag beslist over wijzigingen in de strategie, methodiek en andere in het PvE vastgelegde zaken. De uitvoerder staat te allen tijde ter beschikking om de opdrachtgever/bevoegd gezag van informatie en advies te voorzien. Pas na goedkeuring van het gewijzigde PvE door de gemeente Best kan het veldwerk/uitwerking worden vervolgd. De gemeente Best kan evenwel ook de noodzaak tot wijziging eisen, waarna overleg volgt met de uitvoerder.
--	--

9. Literatuur en bijlagen

Literatuur	• Berkvens, R. e.a., 2010: <i>Concept beleidsplan archeologische monumentenzorg gemeente Best + Toelichting op de archeologiekartaal gemeente Best</i>. SRE Milieudienst, Eindhoven. • Bont, Ch. De (1993): '...Al het werkwaardige in bonte afwisseling...' Een historische geografie van Midden- en Oost-Brabant, Waalre. • Centraal College van Deskundigen (CCvD) Archeologie/SIKB 2006: Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.2, Gouda. • Coenen, J., 2000: <i>Te Best Wart. De geschiedenis van Best en zijn vroegere grondgebied</i>, Best. Diepenveen-Jansen, M. / J. Kaarsemaker, 2004: <i>Publicatiewijzer voor de archeologie</i>, Amsterdam (Themata 1). • Enckevort, H. van, T. de Groot, H. Hiddink & W. Vos, 2006: <i>De Romeinse tijd in het Midden-Nederlandse rivierengebied en het Zuid-Nederlandse dekzand- en lössgebied</i>, Amersfoort (NOaA hoofdstuk 18).
------------	---

	• Gerritsen, F., P. Jongste & L. Theunissen, 2006: <i>De late prehistorie in Noord-, Oost- en Zuid-Nederland en het riviereengebied</i>, Amersfoort (NOaA hoofdstuk 17). • Groot, N.C.F. , 2010: <i>Archeologisch bureauonderzoek & Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase. Molenstraat, Best Gemeente Best</i>. B&G rapport 877. Rosmalen. • Leenders, K.A.H.W., 2000: <i>De historische geografie van Oirschot in vogelvlucht</i> (http://users.bart.nl/~leenders/txt/oirschot.html) • Mark van der, R., en E.H. Boshoven, 2009: <i>Best Plangebied Dijkstraten, Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven</i>. BAAC rapport A-07.0447 • Roymans, N. & F. Gerritsen 2002: Landschap, ecologie en mentalités; Het Maas-Demer-Scheldegebied in een lange-termijn perspectief, in: H. Fokkens en R. Jansen (red.), <i>2000 jaar bewoningsdynamiek. Brons- en IJzertijdbewoning in het Maas-Demer-Scheldegebied</i>, Leiden, 371-406. • Roymans, N. & F. Theuws 1999: Long-term perspectives on man and landscape in the Meuse-Demer-Scheldt region. An introduction, in: N. Roymans & F. Theuws (eds.) 1999: <i>Land and ancestors, cultural dynamics in the urnfield period and the middle ages in the southern Netherlands</i>, Amsterdam.
Lijst van bijlagen	- Bijlage 1: Puttenplan proefsleuvenonderzoek en archeologische begeleiding Best Molenstraat.

Bijlage 1: Puttenplan Best Molenstraat